

SLOVINSKÁ TOPONYMA V ČESKÉM JAZYKOVÉM PROSTŘEDÍ

Aleš Kozár (Pardubice)

Abstrakt:

Príspevok upozorňuje na klíčová místa v přejímání a používání slovinských toponym v českém textu. U řady těchto pojmenování dochází k chybnému používání či jazykové interferenci na rovině morfologické i lexikologické. Výzkum ztěžuje skutečnost, že jej nelze opřít o excerpci z národního jazykového korpusu, který neposkytuje k daným výrazům dostatek materiálů.

Klíčová slova: slovinská toponyma v češtině, slovinská exonyma v češtině, zeměpisná jména v překladu

Slovenian Toponyms in Czech Language Milieu

Abstract:

This article points out to key spots in using Slovenian toponyms in Czech texts. Many of these names are used in the wrong way or one can observe language interferences on morphological or lexicological level. Research in this field is difficult, because one cannot rely on data from national language corpus, which does not offer enough data for this matter.

Key words: Slovenian toponyms in Czech language, Slovenian exonyms in Czech language, geographical names in translation

Jeden z problémů při výuce slovinštiny představují pro mluvčího češtiny rozdíly v podobách vlastních jmen, a zejména toponym. Patrné se to stane zejména při konfrontaci s materiály, které v češtině prezentují větší množství slovinských toponym, např. v průvodcích cestovního ruchu či podobných propagačních materiálech. Pokusím se v tomto textu klasifikovat problematická místa v této jazykové oblasti a případně možné přístupy k jejich užívání.

Klíčový problém je skutečnost, že většina slovinských toponym není v českém jazykovém prostředí v běžném užívání zažitá a známá. S tím souvisí i problém výzkumu tohoto jevu. Ideální metoda pro zkoumání této problematiky by mohl být výpis z národního jazykového korpusu (Český národní korpus, dále

ČNK¹). Potíž ovšem je, že slovinská toponyma se v něm vyskytují jen velmi málo nebo vůbec ne. Souvisí to s excerpací korpusu, která se realizuje povětšinou z denního tisku a časopisů, kde je textů o slovinském venkově či přírodě naprosté minimum. Proto vycházím z textů, kde se lze s těmito jevy setkat, především materiálů cestovních kancelář (katalogy), cestovatelských webů, průvodců cestovního ruchu, zaměřených na Slovinsko.

Obtíže začínají už u jména hlavního města Ljubljana/Lublaň, které je také nejpoužívanějším slovinským toponymem v českém prostředí. Má svůj český ekvivalent (exonymum) ve své podobě se lišící od domácího originálu. Koresponduje tak s dalšími podobami typu Roma/Řím, Paris/Paříž, London/Londýn apod. Současný úzus už zdaleka tak samozřejmě tvar Lublaň nepoužívá – na internetových serverech nabízejících služby cestovního ruchu poměrně běžně nalezneme tvary jako „do Ljubljany“, „Návštěvníci Ljubljaně“, „Ljubljanou“, „v Ljubljani“ apod. Tištěná média dávají přednost české podobě Lublaň. Dosvědčuje to i Český národní korpus, který uvádí 184× výskyt tvaru Lublaň (a 227× Lublan* pro pádové tvary) proti 25× výskytu Ljubljana (i s případnými pádovými variantami), podobně, jen s menší frekvencí se problém opakuje i říčky Lublanice (sl. Ljubljance)². Kromě toho eviduje ČNK 5× výskyt jakéhosi hybridního tvaru Ljublana. Česká normativní příručka Pravidla českého pravopisu jednoznačně povoluje pouze tvar Lublaň. Evidentní je však skutečnost, že současný úzus tady není zcela jednoznačný a „chybová“ varianta se vyskytuje celkem často. To lze ověřit také výpisem daných slov prostřednictvím internetových vyhledávačů typu Google, které je však obtížné statisticky podchytit. Podobně ale také vypadly z povědomí českých mluvčích české (slovanské) podoby jmen dalších dvou měst v blízkosti Slovinska, a to Běláku (Villach) a Celovce (Klagenfurt), naopak bezproblémové je užívání českých podob jmen Záhřeb i Bělehrad, ale i Terst.

Z dalších slovinských měst, kde se lze setkat s počeštěnou podobou, uveďme ještě Novo mesto. Lexikální blízkost názvu metropole Doleňska vede v Čechách k tendenci nahrazovat slovinskou podobu tvarem Nové město, případně ve shodě s českými pravidly Nové Město či Novo město (ČNK 5×). Zde se rozcházejí pravidla českého a slovinského pravopisu, která v češtině přikazují psát velká písmena u všech obecných pojmenování, která jsou součástí zeměpisného názvu, ve slovinských pravidlech je zavedeno naopak malé písmeno (zejména *mesto*, *vas*)³. Tato změna na počeštěnou podobu je častá zejména při skloňování v jiném než prvním pádě, protože snáze dovolují aplikovat české koncovky adjektiv i substantiv.

¹ <http://ucnk.ff.cuni.cz>

² V užití byla připomenuta také podoba *Lublaňka*, S+Terst, s. 124n.

³ Slovenski pravopis, 2003, s. 13.

Vedle přepisu skupiny *lj* dělá Čechům také problémy obdobná skupina *nj*. V označení historických zemí s poukazem na rakousko-uherskou tradici většinou správně píšeme Kraňsko (slovin. Kranjska). Poněkud nejistější je situace u analogických označení Goreňsko, Doleňsko, Notraňsko (vs. Gorenjsko, Dolenjsko, Notranjsko).

Tuto skupinu dále najdeme např. v názvech Dragonja, Dravinja, Lahinja, Savinja (odtud Kamnicko-Savinjské Alpy – byl by možný název řeky Saviňa podle Saviňské Alpy?).

Dalším problémem je překlad či převod obecných zeměpisných jmen, která jsou součástí toponym. Katalog cestovní kanceláře⁴ může dokonce pobavit nabídkou zájezdu do Škocjanských jam (jama = jeskyně)⁵, kde dochází k vyloženímu sémantickému posunu smyslu celého označení. Tento problém se často týká názvů pohoří, kde není úzus nijak ustálen. Slovinské výrazy typu hribovje (např. Posavsko hribovje), gozd (např. Trnovski gozd) apod. nemají jednoznačně ustálenou českou podobu a obvykle se nepřekládají. Relativně nejmenší problémy dělají Čechům Alpy (sl. Alpe), kde je v českém úzu dobře ustálená počestěná podoba, totéž platí i o názvu Julské Alpy (sl. Julijske Alpe), Karavanky (sl. Karavanke), horší je to u názvu Kamniško-Savinjske Alpe. Nečitelné zůstává odvození adjektiva Kamniško od města Kamnik a vyskytuje se proto také tvar Kamniško⁶. Podle českých lexikálních zvyklostí by měl tvar znít Kamnicko-Savinjské Alpy. U výrazu *gozd* se nabízí překlad na označení *les*, které je v Čechách obvyklé (Trnovský les analogicky k Český les). *Dolina* je označení, které se stejným významem známe ze slovenštiny (bez problému používáme počestěné tvary jako Vrátná dolina), třebaže v domácím prostoru dáváme přednost výrazu *údolí*. Mohlo by tak být Logarské údolí, Bohinjské údolí apod., objevuje se však častěji v zásadě přijatelná podoba Logarská dolina. Problémy nečiní výrazy jako *kotlina* (Ljubljanska kotlina vs. Lublaňská kotlina, objevuje se však jako synonymum také překlad *pánev*⁷), *planina* (Velika planina vs. Velká planina⁸), *polje* (pole, např. Drávské pole⁹).

Problematické je označení *trg* ve smyslu *náměstí*. Obvykle se řeší dvěma způsoby, buď dochází ke kombinaci českého obecného názvu a celého názvu slovinského (náměstí Glavni trg¹⁰), nebo někdy také k překladu (Hlavní náměstí,

⁴ CK Redok – <http://www.redok.cz/poznavaci-zajezdy/italie/vino-a-more-slovinska-a-italie/>

⁵ Baedeker, s. 118, 127.

⁶ Např. http://www.kalimera.cz/kamniško-slavinske_alpy_na_tezko.html

⁷ Baedeker, s. 37.

⁸ <http://www.zajezdy-lastminute.cz/zeme/slovinsko/poznavaci-zajezdy/prirodni-parky-slovinska-a-severni-istrie-pro-labuzniky/>

⁹ S+Terst, s. 455.

¹⁰ Např. <http://www.e-cesty.cz/slovinsko>

Slomškovo náměstí¹¹). Pro Čecha neprůhledné označení *slap* rovněž činí potíže: v úzu se vyskytuje jak překlad slovinského výrazu, tak zůstává výraz zachován, např. *slap Peričnik* vs. *vodopád Boka*¹².

Překlad zeměpisných jmen u názvů regionů, resp. slovinských historických zemí, je asi problémem největším. O Kraňsku již řeč byla, ale také zmiňme tvary: Koroška vs. Korutany, Štajerska vs. Štýrsko, Primorska vs. Přímoří, Goriška vs. Goricko nebo Prekmurje vs. Zámuří¹³. Ty se v češtině objevují v kompletní deklinaci a vznikají podivnosti jako v *Korošce*¹⁴, z *Prekmurja*. Často také dochází k převzetí slovinského výrazu s celou předložkovou vazbou: na Koroškem – na Korošce, na Slovenskem – na Slovinsku, místo běžně užívané předložky *v/ve*: v Korutanech, ve Slovinsku.

Prizpůsobování pravopisným pravidlům češtiny nalezneme v již zmíněné úpravě psaní velkých písmen u názvu Novo mesto/Novo Město, ale např. také Kamniška Bystriče¹⁵, kde se i nahrazuje ypsilonem.

Z morfologických problémů uvedme vynechávání *e* v poslední slabice základu slova při deklinaci. Tento jev je běžně používaný v obou jazycích, nicméně čeští mluvčí ho u slovinských (nejen) zeměpisných jmen velmi často nepoužívají (např. v Logateci¹⁶, do Bovece¹⁷, Podčetrteku¹⁸, taktéž u Prešerena¹⁹ nebo Slomška²⁰). Tím sice zůstane zachován výchozí tvar jména, nicméně celá deklinace pak působí poněkud nepřirozeně.

Ještě problematičtější se zdají být tvary adjektiv, které jsou součástí zeměpisného jména. V nominativu sg. se vyskytují vedle sebe tvary původní i počeštěné (Savinjska dolina vedle Savinjská dolina, obojí Baedeker, dokonce na téže straně (!), s. 2). V dalších pádech pak obvykle dochází k uzpůsobení české deklinaci: Novou Gorickou (Baedeker, s. 37, 124, zde dokonce deklinace podle vzoru žena místo píseň!), Kočevském Rogu, (Baedeker, s. 47), v Ptujské Goře (Baedeker, s. 54) apod. Je ale patrná tendence vyhnout se skloňování adjektiva

¹¹ Např. <http://www.turistika.cz/mista/maribor-druhe-nejvetsi-mesto-slovinska>

¹² Kozár, Aleš. *Naše psaní o Slovinsku: omyly a mýty*. Iliteratura, 17. 8. 2008. <http://www.iliteratura.cz/Clanek/22963/zeme-sveta-vii2008>

¹³ *Země světa 2008/7 – Slovinsko*. Recenze čísla viz Kozár, Aleš. *Naše psaní o Slovinsku: omyly a mýty*. Iliteratura, 17. 8. 2008. <http://www.iliteratura.cz/Clanek/22963/zeme-sveta-vii2008>

¹⁴ Baedeker, s. 111.

¹⁵ <http://www.turistika.cz/vylety/kamnicke-alpy> nebo <http://www.alpina.cz/zajezdy/karavanky-kamnicke-alpy>

¹⁶ Baedeker. *Slovinsko*, Praha 2008, s. 45.

¹⁷ Baedeker, s. 122.

¹⁸ Baedeker, s. 249.

¹⁹ Baedeker, s. 5 a 136.

²⁰ Baedeker, s. 223.

a pak lze narazit na několik řešení. Jednak adjektivum neskleňovat vůbec (do Rogaška Slatiny²¹, Baedeker, s. 128, z Bela krajina, tamtéž, s. 227, Škofjalošské pašije, tamtéž s. 283), případně upravit tvar tak, aby vlastní zeměpisné jméno vystupovalo v nominativu (do lesa Trnovski gozd, Baedeker, s. 302, k chatě Češka, tamtéž, s. 191), nebo tvar deadjektivizovat – jeskyně v Postojné místo Postojenské jeskyně (Baedeker, s. 118) nebo gibanica à la Prekmurje místo Prekmurska gibanica (Baedeker, s. 231).

Převod slovinských jmen naráží na problém také u substantiv končících v základním tvaru na *-r*, kde slovinština přidává před deklinační koncovku ještě *j*. V českých podobách pak zůstává toto *j* zachováno, třebaže by tam podle českého tvoření být nemělo, např. do Tavčarjovy ulice²² (odvozeno od vlastního jména Tavčar, tedy správně Tavčarovy ulice).

Problematické je také použití čísla, zejména u pomnožných zeměpisných jmen, kde z vlastního domácího tvaru nelze poznat, zda se jedná o singulár či plurál. Pak se objeví podoby např. z Jesenice (Baedeker, s. 121, S+Terst, s. 196) místo z Jesenic v singuláru u pomnožného jména, od Lesce, do Begunje (S+Terst, s. 205), případně se tvar zamaskuje ponecháním nominativu (od Radenci, Baedeker, s. 27, Lázně v Banovci, S+Terst, s. 61). Obdobná situace, založená na morfologických rozdílech mezi češtinou a slovinštinou, nastává u dloužení základu slova o *-t-*, např. Nacetova hiša, nesprávně použito jako Nacetův dům, místo Naceho dům²³. Obdobnou chybou je ponechání změny *o>e* u slovinských substantiv po *c*, *č*, *ž*, *š*, *j*, např. Lovričeva trgu (S+Terst, s. 264) místo Lovričova.

Harvalíkova teze²⁴ o postupném zániku řady exonym v období od druhé poloviny 20. století se zřejmě potvrzuje i na našem materiálu. Výhodou případných exonym je snazší morfologické a lexikální začlenění do systému domácího jazyka (zde češtiny). Doporučená cesta užívání endonym na prvním místě a případných exonym v závorce bude i v tomto jazykově blízkém prostředí nezbytnou.

Problémy s jazykovou podobou a užíváním slovinských toponym v českém jazykovém prostoru napovídají, že jsou Slovinci našemu kulturnímu horizontu poměrně vzdálení, když si nedokážeme poradit ani s názvem hlavního města této země. A v tomto smyslu je to patrně také jediná slovanská země, jejíž metropoli neumíme správně pojmenovat. Svědčí to jak o rezervách samotných Slovinců v propagování svého místopisu, tak i o jakémisi lajdáctví, které v tomto směru Češi vůči této malé zemi (ale i vůči svému vlastnímu jazyku) vykazují.

²¹ Tamtéž ale také vedle tvaru z *Rogašky Slatiny*, s. 277.

²² S+Terst, s. 164.

²³ S+Terst, s. 174.

²⁴ Harvalík, Milan. *Vývojové etapy a současný stav české exonymie*. Naše řeč 1998/5.

Literatura:

- HARVALÍK, Milan, 1998: *Vývojové etapy a současný stav české exonymie*. Naše řeč 1998/5, s. 240.
- HARVALÍK, Milan, 1998: *Exonyma a jejich fungování v jazyce*. Nábělková, Mira (red.): Varia 7. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, s. 206.
- KÖTHER, Friedrich, Schetar, Daniela, 2008: *Slovinsko a Terst*. Praha: Cpress.
- KOZÁR, Aleš, 2010: *Slovinské reálie*. Univerzita Pardubice. <http://slorealie.upce.cz/>
- KOZÁR, Aleš, 2008: *Naše psaní o Slovinsku: omyly a mýty*. Iliteratura, 17. 8. 2008. <http://www.iliteratura.cz/Clanek/22963/zeme-sveta-vii2008>
- SCHULZE, Dieter, 2008: *Baedeker. Slovinsko*. Praha.
- POKORNÁ, Eva, 1982: *Cizí zeměpisná jména v českém kontextu*. Naše řeč 1982/1, s. 44. *Slovenski pravopis*, 2003.
- Slovinsko. Země světa 2008/7*.
- TEJCHMAN, Miroslav a kol, 2009: *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha: NLN.